

УДК 378:364.43

М. М. Букач, д. п. н., професор

**КУРСОВА РОБОТА ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Анотація. У статті проаналізовано проблемні питання в організації науково-дослідної роботи студентів. Зокрема йдеться про підготовчу роботу до вибору тематики, підбору баз практики та особливості планування і написання курсової роботи зі спеціальності соціальна робота, що сприяє активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців.

Ключові слова: організація науково-дослідної роботи студентів, тематика курсової роботи, планування і написання курсової роботи, спеціальність соціальна робота.

М. М. Букач, д. п. н., професор

**КУРСОВАЯ РАБОТА КАК ИНСТРУМЕНТ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ**

Аннотация. В статье проанализированы проблемные вопросы в организации научно-исследовательской работы студентов. Речь идет о подготовительной работе по выбору тематики, подбору баз практик, особенностям планирования и написания курсовой работы по специальности социальная работа, что способствует активизации познавательной деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: организация научно-исследовательской работы студентов, тематика курсовой работы, планирование и написание курсовой работы, специальность социальная работа.

М. М. Bukach, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor

**COURSE PAPER
AS AN INSTRUMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS COGNITIVE ACTIVIZATION**

Abstract. The article analyzes the problems in the organization of students' research. The question is about preparations for the choice of subjects, selection and training, the features of planning and writing a term paper in specialty of social work, which contribute to enhance the cognitive activity of future specialists

Keywords: organization of students' research, subject of course works, planning and writing a term paper, specialty of social work.

Актуальність теми дослідження. Становлення і розвиток студентської науково-дослідної роботи на факультетах соціальної роботи університетів має допомогти молодим дослідникам оволодіти методикою наукових досліджень, розвинути навички самостійної пошукової роботи, розвинути творчу ініціативу та здібності до теоретичного аналізу. Слід зазначити, що виходячи з діючих в сучасних умовах навчальних планів, ми маємо констатувати - частка наукових робіт студентства у загальному обсязі наукових розробок університету - є недостатньою. Однією з причин слабого розвитку науково-дослідної діяльності студентів, є те, що наукова робота в університеті продовжує залишатися своєрідним додатком до основної викладацької роботи.

Постановка проблеми. На нашу думку, слід особливу увагу звернути на формування науково-дослідних знань, вмінь та навичок починаючи з перших років навчання. Адже, саме на молодших курсах формуються інтереси до науково-дослідної роботи, вміння ефективно працювати з літературою, знаходити необхідну інформацію, і врешті решт знаходження того напрямку діяльності в обраній галузі, де людина може розкрити власні здібності.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В університеті має бути створення наукове середовище, яке б залучало студентів до активної самостійної наукової діяльності, давало б можливість оприлюднювати й обговорювати результати досліджень. Студент-науковець має отримати можливість зростати як особистість і як науковець, відчувати, що його праця цікава тому середовищу, де він збирається працювати. Щоб вирішити означену проблему, на нашу думку, до неї слід підходити системно.

Постановка завдання. Звернути увагу на формування науково-дослідницьких знань, вмінь та навичок на молодших курсах ВНЗ, що дасть можливість стимулювати інтерес до наукової діяльності значної кількості майбутніх фахівців, сформує навички опрацювання наукової літератури при написанні кваліфікаційних робіт, використання різноманітних методів дослідження, вміння формулювати об'єктивні висновки та пропозиції, і як результат, дасть можливість запобігти зростанню такого явища, як плагіат.

Виклад основного матеріалу. Система науково-дослідницької роботи студентів в університеті повинна здійснюватися органічно поєднуючи два напрями: науково-дослідну роботу студентів у навчальному процесі та науково-дослідну роботу студентів у вільний від навчання час. А для цього необхідно створювати науково-дослідні гуртки, спеціалізовані лабораторії, в яких студент має отримати можливість застосувати власні знання і отримати кваліфіковану консультацію від фахівця. Крім, того на спеціальності слід організувати випуск студентського наукового журналу, в якому публікуватимуться результати науково-дослідної роботи студентів, обговорюватимуться актуальні проблеми соціальної роботи в країні та за кордоном.

Недостатньо, на практиці, відчувається підтримка з боку університету розвитку студентської науки. Ніби-то гроші на розвиток студентської науки й виділяються, але часто вони не доходять до молодого науковця. Що мається на увазі? Непоодинокі випадки, коли студенту пропонують поїхати за власний кошт на Всеукраїнські конкурси, олімпіади, студентські конференції, за які обіцяють потім повернути кошти, але не завжди ці кошти повертаються. Як результат, це призводить у подальшому до відмови незаможних перспективних з наукової точки зору студентів від участі, не лише в вищевказаних заходах, але й взагалі від участі у наукових дослідженнях.

Викладачів, які плідно займаються зі студентами науковою роботою – не стимулюють і не охочують до наукової роботи. На наукову роботу студентів у вітчизняних університетах відводиться мінімальна кількість годин, яка не дозволяє активно розвивати наукові здібності. Так на написання курсової роботи викладачеві на консультацію відводиться три години, тоді як “у французьких університетах на виконання курсової роботи відводиться сімдесят годин самостійної роботи і двадцять-тридцять годин консультацій з науковим керівником” [2, с. 9]. Вже сама кількість годин вказує на ставлення університетської вітчизняної освіти до пошуку і розвитку молодих наукових талантів. Невже можливо за три години спрямувати і зацікавити студента науковою роботою. А це у свою чергу веде до недостатньої уваги з боку кафедр до розгляду і затвердженню тематики курсових робіт, до зв'язку тематики з практикою студентів, до створенню спеціалізованих лабораторій, де студенти мали б можливість проводити експериментальну роботу, до контролю за написанням та оцінюванням цих робіт та ін.

Курсова робота, якщо вірно організувати підготовку та сам процес її написання - це найефективніший інструмент активізації пізнавальної діяльності студентів. Адже студент обирає для дослідження саме ту тему, яка його цікавить, нам залишається лише підтримувати цю зацікавленість, спрямовувати молоду людину до творчого прояву власних прагнень. Виходячи з того, що соціальна робота має дуже широке коло різновидів професійно спрямованої діяльності, курсова робота – це та форма, яка дозволяє студенту обрати для себе найбільш бажаний, близький напрям, і удосконалюватися саме в цьому напрямі. А так як написання курсової роботи пов'язано з практичним вивченням та застосуванням знань, вмінь та навичок на практиці, то цей вид роботи дає можливість в безпосередній практичній діяльності на базі практики вдосконалювати професійні вміння та вивчати передовий досвід. Отже, одне з ключових питань при підготовки до написання курсової роботи, це забезпечення спеціальності різноманітними видами практик з соціальної роботи. З вищевикладеного стає зрозумілим, що добір тематики курсової роботи має вирішуватися у комплексі з проблемою практичного навчання студента, тобто прак-

---

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

тичне навчання майбутнього соціального працівника має відповідати напрямку наукових інтересів студента.

Щоб надати студентові можливість свідомого вибору теми курсової роботи, ми на першому курсі проводимо ґрунтовну роботу з підготовки та проведенню ознайомчої практики, в процесі якої залучаються найкращі фахівці з різних державних і недержавних установ, що займаються соціальною роботою. Проводиться «Ярмарок професій», на якій студент має змогу ознайомитися з різними напрямками та видами соціальної роботи й обрати для ознайомлення те, що подобається. Така робота створює додаткові передумови для усвідомленого вибору студентом, не лише бази для проходження практики, але й теми першої курсової роботи. На другому курсі навчання впроваджується «Волонтерська практика», в процесі якої студент опановує волонтерські навички в обраному напрямі соціальної роботи, водночас все глибше занурюється у вивчення обраної теми курсової роботи, що не лише поглиблює знання в обраному напрямі й активізує розвиток наукового мислення й стає основою для гуманістичного виховання майбутніх соціальних працівників. З метою активізації пошукової роботи в процесі проходження практики, керівники практики готують для студентів низку пошукових завдань виходячи з теми курсової роботи. Виходячи з вищевикладеного, підбір баз практик є одним із важливих етапів у підготовці до написання курсових робіт.

На третьому курсі, вже в процесі проходження «Виробничої практики», акцент при написанні курсової роботи робиться на більш широке використання тих можливостей, які надає практика, щодо збору матеріалів у закладах соціального захисту (перспективні плани, статистичні звіти, методичні рекомендації та інші матеріали відділів соціальних установ), безпосередня робота під контролем методистів з певними групами клієнтів, вивчення передового досвіду роботи та ін., що є суттєвим підсиленням практичної складової курсової роботи.

Сприймаючи практику, як свідому діяльність людини з перетворення природи й суспільства, фундаментальний критерій відображення дійсності, ми маємо констатувати, що науково-дослідні роботи, які пов'язані з практикою, перевірені практикою, більш ефективно розв'язують наукові проблеми, особливо у такій галузі, як соціальна робота. Саме через практику ми маємо можливість здійснювати професійно-діяльнісний підхід, який виражається у прагненні студентів використовувати теоретичні положення та інтерпретувати їх у змісту своєї практичної роботи, що сприятиме вдосконаленню вмінь та навичок професійної діяльності. Виходячи з вищевикладеного, ми маємо забезпечити студенту відповідну базу практики, на якій він мав би можливість безпосередньо вивчати ту категорію клієнтів, яку обрав для дослідження.

На жаль, ми маємо констатувати, що в сучасних умовах, недостатньо звертається уваги, як на розширення баз практики для студентів спеціальності соціальна робота, так і на зв'язок наукової, практичної та навчальної складових, що можна простежити в діючих навчальних планах спеціальності «соціальна робота».

З вищевикладеного, ми бачимо, що на першому етапі написання курсової роботи, студент стикається з непростю проблемою обрання теми дослідження. Вважаємо, що це питання потребує додаткової уваги, адже від свідомого вибору тематики курсової роботи залежить наскільки цікаво і наполегливо буде працювати студент, які кінцеві результати він отримає. За навчальним планом, вже починаючи з другого курсу, передбачено написання першої курсової роботи. На цей час студенти вже прослухали курси лекцій з таких дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Історія соціальної роботи», «Соціалізація особистості», «Педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Психологія», «Вікова психологія», «Психологія особистості», «Соціологія», «Деонтологія в соціальній роботі», «Соціальна політика» та ін. Це те теоретичне підґрунтя на якому ми маємо розбудовувати написання першої курсової роботи.

Є думки, що студент має написати одну курсову роботу, наприклад, з психології, а іншу зі спеціальності. На нашу думку, більш доцільно надати можливість студентам обрати тему із низки професійно споріднених дисциплін (історії соціальної роботи, соціальної педагогіки, соціальної психології, соціології та ін.), що максимально наблизити наукову роботу до професійних інтересів студента. Причому, це має бути така тема, яка у процесі роботи має надати студентові можливість розширювати свої знання і практичні навички. На нашу думку, з точки зору стратегії

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

підготовки майбутнього соціального працівника, курсові роботи мають відігравати роль того місця, який дозволить ввести молоду людину у надзвичайний світ науки, коли захоплюєшся улюбленою справою і присвячуєш їй все своє життя. Але для цього потрібно, щоб була чітко відпрацьована технологія поступового занурення студента в наукову діяльність. Ми вважаємо за доцільне побудувати роботу таким чином, щоб починаючи від першої курсової роботи і включно до написання кваліфікаційної роботи відбувалося поступове зрушення теми дослідження й поглиблення вивчення обраного напрямку.

Щоб стало більш зрозумілим нашу думку, спробуємо на конкретному прикладі пояснити еволюцію обраної теми, від курсу до курсу. Наприклад, наш студент обрав для дослідження на рівні першої курсової роботи наступну тему: "Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах університету третього віку". Отже, ми можемо запропонувати студенту розпочати роботу над курсовою роботою за таким планом:

ВСТУП**РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ**

- 1.1. Поняттєво-категорійний апарат теми дослідження
- 1.2. Історія створення та розвитку університетів третього віку
- 1.3. Теоретичні засади функціонування університетів третього віку

РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ

- 2.1. Соціально-психологічні особливості людей похилого віку
- 2.2. Досвід діяльності університетів третього віку в Україні
- 2.3. Пропозиції щодо покращення функціонування університетів третього віку

ВИСНОВКИ**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

Виходячи з наведених підходів щодо написання курсової роботи, вважаємо за доцільне розглянути, яким же чином змінюються завдання, які має виконати студент у процесі написання першої та другої курсової роботи. На нашу думку, в процесі написання першої курсової роботи, основна увага має бути сконцентрована на наступних питаннях:

- розкриття поняттєво-категорійного апарату теми.

Будь-яке дослідження потребує подання, аналіз та уточнення термінів та понять, що використовуються у дослідженні. В основі цього підходу покладено не лише вивчення історії становлення та аналіз термінів і позначувальних ними понять, але й розробка, уточнення, поглиблення понятійного апарату, встановлення підпорядкованості та взаємозв'язку понять, що складають основу наукового дослідження. Упорядкування термінів та понять розпочинається з роботи з тлумаченнями, професійними словниками, а також з довідковою літературою. В першій курсовій роботі ми зіштовхуємося з тим, що студенти не розуміють важливість і взаємозв'язок понятійного апарату з подальшим розкриттям теми, наприклад, подається визначення поняття «інтернат», як заклад для підтримки дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, а в роботі йдеться про інтернати для дітей з особливими потребами. Тому, керівник має спрямувати роботу студента не лише на аналіз поняттєво-категорійного апарату теми, але й на акцентування увагу на тому визначенні, на яке він буде в подальшому спиратися у своєму дослідженні;

- історичний аналіз процесів та подій у хронологічній послідовності.

Цей підхід особливо часто використовується при вивченні етапів розвитку та формування тих або інших явищ. Вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення й розвитку об'єкту дослідження від моменту виникнення до часу вивчення проблеми науковцем, значно збагачує наукове дослідження, підвищує рівень достовірності його результатів, вказує на компетентність та об'єктивність дослідника;

- теоретичний аналіз проблеми полягає у тому, що предмет дослідження розчленовується на складові частини і кожна із цих частин досліджується окремо.

Теоретичний аналіз у дослідженнях із соціальної роботи, дає можливість розглядати явища та процеси діяльності у різноманітних співвідношеннях, виділяти найбільш суттєві ознаки, властивості, зв'язки. Завдяки теоретичному аналізу з'являється можливість охопити одночасно вели-

---

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ку кількість фактів, виявляючи можливі зв'язки. Як приклад, при конструюванні процесу соціальної допомоги можливо для аналізу вичленити окремо його цілі, зміст, зовнішні умови, технологію, організацію, систему взаємовідносин його суб'єктів та ін. Як бачимо, використання теоретичного аналізу дає можливість більш прискіпливо дослідити елементи об'єкту;

- соціально-психологічні та вікові особливості категорій клієнтів.

Соціальна робота завжди спрямована на підвищення особистісного потенціалу людини, розширенню її соціального репертуару, зміцненню здатності переборювати труднощі, які зустрічаються на шляху соціального становлення. Але щоб мати можливість вирішувати означені проблеми, студент має набути ґрунтовну теоретичну базу особливостей соціального та психологічного становлення особистості певного віку в певних соціальних умовах. Тільки орієнтуючись в цих питаннях можливо більш глибоко зрозуміти процеси, які відбуваються в самій людині і навколо неї;

- вивчення нормативно-правових документів.

Соціальна робота базується на вивченні законів, постанов уряду, нормативних та ін. Курсова робота має спиратися на законодавчу базу, а також, на практичний матеріал служб соціального захисту, який здобуватиметься студентом у процесі виробничих практик.

В процесі вивчення літературних джерел і роботи з клієнтами на базі практики, студент поступово виходить на новий рівень вивчення проблеми. Він починає розуміти, наскільки широка тема його дослідження, тому, починаючи працювати над другою курсовою роботою він природно приходиться до необхідності звузити тему дослідження, а отже, змінюється предмет дослідження, ускладнюються завдання, вибудовуються нові акценти. З одного боку це фактично нове дослідження, з іншого – воно ґрунтується на попередньо напрацьованому матеріалі, а отже, дає можливість поглиблювати дослідну роботу й розширювати вже отримані знання.

В процесі вивчення літературних джерел і роботи з клієнтами на базі практики, студент поступово виходить на новий рівень вивчення проблеми. Він починає розуміти, наскільки широка тема його дослідження, тому, починаючи працювати над другою курсовою роботою він природно приходиться до необхідності звузити тему дослідження, а отже, змінюється предмет дослідження, ускладнюються завдання, вибудовуються нові акценти. З одного боку це фактично нове дослідження, з іншого – воно ґрунтується на попередньо напрацьованому матеріалі, а отже, дає можливість поглиблювати дослідну роботу й розширювати вже отримані знання. Якщо продовжити нашу думку щодо подальшого розвитку теми дослідження і повернутися безпосередньо до прикладу, то на рівні другої курсової роботи наша попередня тема може набути наступних виглядів:

- «Мотивація навчання пенсіонерів в умовах університету третього віку»;

- «Університет третього віку як засіб підтримки активної життєвої позиції пенсіонерів»;

- «Інформаційно-ресурсне забезпечення діяльності університету третього віку» та ін.

Уявимо, що наш студент обрав для подальшої розробки останню з наведених тем, який, у цьому разі, план подальшої роботи ми можемо йому запропонувати.

ВСТУП**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ**

1.1. Аналіз поняттєво-категоріального апарату

1.2. Історико-теоретичний аналіз становлення Університетів третього віку

1.3. Соціально-психологічні особливості людей похилого віку

РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНО-РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ**

2.1. Види інформаційних ресурсів

2.2. Досвід організації інформаційно-ресурсного забезпечення в університетах третього віку

за кордоном та в Україні

РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНІВ ІНФОРМАЦІЙНО-РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ “УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ”**Програма дослідження**

3.1. Аналіз результатів дослідження

3.2. Рекомендації щодо розробки та вдосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

діяльності університету третього віку

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Якщо ми проаналізуємо два наведені зміста курсових робіт, то побачимо суттєві зміни щодо об'єкту, предмету, цілей та завдань, які поставлені перед студентом у другій курсовій роботі в порівнянні з першою. Практично йдеться про написання нової роботи, але напрацьований матеріал і знання отримані від першої курсової роботи тут також можна використати. Іншими словами, ми бачимо зміну пріоритетів у підготовки другої курсової роботи, а отже, це веде до зміни алгоритму у виконанні цих курсових робіт (Табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця елементів апарату наукового дослідження

	Перша курсова	Друга курсова
Тема	"Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах університету третього віку"	«Інформаційно-ресурсне забезпечення діяльності університету третього віку»
Об'єкт	Люди похилого віку в умовах університету третього віку	Діяльність університету третього віку.
Предмет	Робота з людьми похилого віку в умовах "Університету третього віку"	Інформаційно-ресурсне забезпечення діяльності Університету третього віку.
Мета	Проаналізувати досвід діяльності "університетів третього віку" як засобу підтримки активної життєвої позиції людей похилого віку.	Проаналізувати особливості інформаційно-ресурсного забезпечення людей похилого віку в умовах діяльності Університету третього віку.
Завдання	1) проаналізувати поняттєво-категорійний апарат теми; 2) проаналізувати історію, організаційні засади існування університетів третього віку; 3) на основі аналізу джерел, дослідити рівень теоретичної розробки питання функціонування "університетів третього віку" як засобу підтримки активної життєвої позиції людей похилого віку; 4) вивчити досвід діяльності університетів третього віку та виробити пропозиції щодо покращення їх функціонування.	1) проаналізувати поняттєво-категорійний апарат теми та історичні аспекти становлення університетів третього віку; 2) проаналізувати історію та рівень теоретичної розробки питання функціонування "університетів третього віку" як засобу підтримки активної життєвої позиції людей похилого віку; 3) визначити основні види інформаційних ресурсів та описати досвід організації інформаційно-ресурсного забезпечення Університету третього віку; 4) розробити програму дослідження рівня інформаційно-ресурсного забезпечення Університету третього віку; 5) надати рекомендації щодо підвищення інформаційно-ресурсного забезпечення Університету третього віку.

Організація емпіричного дослідження. Виконання курсової роботи вимагає від студента не лише знань загальної та спеціальної літератури за обраною темою, але й вміння проводити цілеспрямовані спостереження, виявляти факти, та підтверджувати їх експериментальним шляхом, пояснювати емпіричні факти за допомогою теоретичних знань, робити узагальнюючі висновки та пропозиції щодо покращення роботи соціальних служб. Специфічною особливістю другої курсової роботи, на що вже наголошувалося, є наявність практичної частини, в основі якої може бути як психолого-педагогічне обстеження та вивчення передового досвіду соціальної роботи на базах практик, так і проведення прикладних соціологічних досліджень, або впровадження констатувального чи діагностувального експерименту. Виходячи з того, що вищезазначені види наукової діяльності потребують певних додаткових пояснень, особливо на початкових етапах наукової роботи, акцентуємо увагу саме на них.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Психолого-педагогічне обстеження. Психолого-педагогічне дослідження являє собою комплекс діагностувальних процедур спрямованих на початкове вивчення об'єкту дослідження (структури, рівня розвитку, відповідність стандартам, наявність внутрішніх та зовнішніх зв'язків та ін). Особливого значення при проведенні психолого-педагогічного обстеження набувають методи аналізу та синтезу. Виділення та окреме вивчення компонентів, блоків, підсистем процесу, що вивчається за допомогою аналізу та подальше застосування синтезу для створення цілісного уявлення про об'єкт дослідження, дозволяє наголосити на ефективності застосування цієї комплексної методики у студентських науково-дослідних роботах.

Обстеження передбачає цілеспрямоване і планомірне вивчення особистості, колективу, закладу соціального спрямування тощо. Можна виділити декілька видів обстежень:

а) пілотажне, яке пов'язане з випробуванням подібних методик, наприклад методика розрахована на виявлення емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку, а ми маємо виявити емоційний розвиток дітей із затримкою психічного розвитку, молодшого шкільного віку. Саме пілотажне обстеження дасть відповідь чи доцільно у даному випадку використовувати цю методику;

б) часткове обстеження проводиться з метою вивчення окремих елементів, блоків або навіть окремих проблемних питань, наприклад як покращити адаптацію клієнтів герантологічних центрів;

в) системне обстеження – спрямоване на різнобічне вивчення об'єкту із відпрацюванням моделі явища, що вивчається та акцентування уваги на провідних (системоутворюючих) факторах, на взаємозв'язках та взаємовпливах цілого та елементів, на виявлення основних факторів, які впливають на розвиток.

Перш ніж розпочинати психолого-педагогічне обстеження слід заздалегідь розробити його програму до якої мають увійти: збір інформації, систематизація інформації та висновки з результатів обстеження.

Збір інформації – це скрупульозна і клопітка процедура, від того як ви зумієте її спланувати, у значній мірі залежить кінцевий результат. Плануючи збір інформації слід передбачити:

- характер і обсяг необхідної інформації;
- джерела, де можна знайти потрібну інформацію;
- послідовність роботи з джерелами (бібліотека, база практики);
- дослідницькі методи, які будуть застосовані у процесі збору інформації (спостереження, анкетування, інтерв'ю, вивчення документації та ін).

Всі ці процедури слід зафіксувати у робочому плані обстеження.

Систематизація зібраної інформації – відбувається згідно заздалегідь визначеним критеріям. Скажемо, ми поставили за мету обстежити бачення мешканців району щодо виховання дітей сиріт (де ефективніше буде відбуватися процес виховання в умовах інтернатної установи, в будинку сімейного типу чи прийомній родині), рівень вихованості, соціалізації, комфортності в означених закладах і буде тими критеріями навколо яких буде накопичуватися і аналізуватися інформація.

Висновки вибудовуються виходячи з інтерпритації та тлумачення зібраної інформації, відтворення загальної картини, рівня функціонування об'єкту що досліджується. Якщо ми вивчали питання, в яких умовах доцільніше відбуватиметься виховання дітей-сиріт, то висновки мають містити заключення про характер виховного середовища інтернату, будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, про джерела які дестабілізують виховний процес в означених соціальних інститутах, про результати отримані з означеної проблеми в інших країнах та ін.

Вивчення передового досвіду в соціальній роботі. На етапі реформування системи соціального захисту актуальною стає проблема переорієнтації закладів соціального захисту на інноваційну діяльність, яка ґрунтується на пошуку та розповсюдженні найкращих взірців професійної діяльності. Але цей пошук має носити не стихійний, а цілеспрямований характер, який ґрунтується на теоретичній та науково-методичній основі і здатний забезпечити подальший розвиток національної системи соціального захисту. Однією із форм, яку активно використовують в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників, і що здатна допомогти вирішити поставлене

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

завдання, є вивчення передового досвіду у соціальній роботі. Передовий досвід є одним із найдоступніших джерел нових ідей, підходів, технологій, яке студент має можливість вивчати в процесі проходження виробничих практик. Адже, практика – це професійно спрямована діяльність, завдяки якій відбувається взаємодія фахівця (того, хто спрямовує діяльність студентів), клієнта та безпосередньо студента-практиканта. Це певний динамічний процес, в результаті якого набувається практичний досвід.

Відомо, що наукові дослідження не завжди поспівають знаходити відповіді на запитання поставлені практикою, і тому за вирішення наболілих, гострих практичних проблем беруться досвідчені фахівці-новатори. Постійно знаходячись “у матеріалі”, вони розкривають рішення, які найбільш наочні в плані результативності і, що важливо – носять інструментальний характер. Тому такий досвід краще сприймається масовою практикою, адже він виростає із передового досвіду.

Засвоєння досвіду не може зводитися до його копіювання, бо такий підхід не дасть позитивних результатів. Адже, кожен досвід створюється конкретними фахівцями і в конкретних умовах, тому запозичення досвіду іншою людиною і в інших умовах може дати зовсім неочікувані результати. Виходячи з того, що передовий досвід ефективно запозичувати можливо лише через творче сприйняття, засвоєння цього досвіду перетворюється у його переробку, модифікацію під власні індивідуальні можливості, іншими словами відбувається вироблення власного варіанту на основі того взірця, що вивчився. А це, дає підставу вважати, що вивчення та використання передового досвіду – це самостійно створена методика дослідження.

Ставлячи за мету узагальнити передовий досвід у соціальній роботі, ми перш за все маємо відповідати на декількох питань:

1. Що може вважатися передовим досвідом?

Відповідаючи на це питання, слід зазначити, що до досвіду, який заслуговує на вивчення та поширення, можна віднести:

- технологію роботи з клієнтами або елементи технології;
- авторську програму щодо розвитку якогось напрямку соціальної роботи;
- систему методичних прийомів (наприклад, розробка курсу з арт-терапії та підбір аудіо- та відеоматеріалу) ефективні засоби навчання дітей з особливими потребами та ін.

Але виникає питання, за якими критеріями слід оцінювати передовий досвід? На нашу думку, основними критеріями передового досвіду у соціальній роботі мають бути наступні:

а) актуальність, де акцентується увага на тому, наскільки він сприятиме розв'язанню завдань, що стоять на сучасному етапі розвитку соціальної роботи, задовольняючи потреби практики та допомагаючи долати труднощі;

б) новизна – це критерій, за допомогою якого передовий досвід виділяється серед усього звичайного, що його оточує. Новизна залежить від того, чи виходять автори досвіду за межі відомих форм та методів роботи або вносять у професійну діяльність щось нове, інноваційне. Новизну можна характеризувати за допомогою наступних показників:

- відхід від відомого у науці і практиці та відкриття нових форм, методів та способів діяльності;
- творча реалізація в досвіді нових теоретичних ідей з урахуванням місцевих умов;
- використання методичних рекомендацій кращими методистами та соціальними працівниками;
- оптимальна організація соціальної роботи;

в) можливість творчого застосування іншими соціальними працівниками. Складовими передового досвіду є загальний та індивідуальний досвід, іншими словами передовий досвід складається із загального, що дослідник має виявити, усвідомити технологію та висвітлити для використання іншими та індивідуального – того, що інші не можуть успадкувати, а отже, мають вносити власні відмінності. Показниками можливості творчого застосування досвіду можуть бути:

- доступність для інших соціальних працівників;
- теоретико-практична підготовленість соціальних працівників до його сприйняття та впровадження;

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

г) висока результативність або стабільність результатів – це ознака того, що за менші затрати (часу, зусиль, матеріальних ресурсів) соціальний працівник підвищить результативність професійної діяльності, тобто отримує стабільність результатів упродовж тривалого часу (покращення соціалізації, комфортності, підвищення якості послуг та ін.).

2. Наступне питання, яке мають вирішити студент та його керівник - Як і де шукати передовий досвід? Виходячи з того, що наш посібник розрахований на студентів, ми бачимо наступну відповідь – знайти передовий досвід студент може співпрацюючи з досвідченими фахівцями соціальної сфери у процесі проходження практики у закладах соціального захисту. Виявити передовий досвід може допомогти:

а) керівник установи, який добре знає потенційні можливості своїх співробітників, може направити практиканта, поставивши перед ним завдання вивчити та узагальнити передовий досвід;

б) аналізуючи підсумки роботи підрозділу чи окремого співробітника за рік – звернувши увагу на стабільні результати.

3. Одне з ключових питань – це вивчення та узагальнення досвіду і яким чином організувати означені процеси. Щоб більш наочно висвітлити основні етапи вивчення та узагальнення передового досвіду, наведемо орієнтований план роботи з вивчення та узагальнення передового досвіду з проблеми розвитку емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку, засобами музики

Таблиця 2

Орієнтовний план роботи з вивчення та узагальнення передового досвіду

№ п/п	Зміст роботи	Терміни виконання
1	Обговорення з керівником закладу питання про передовий досвід працівників установи, який доцільно вивчати та узагальнити (у нашому випадку тих, хто займається розвитком емоційної сфери означеної категорії дітей).	
2	Створити групу з числа студентів-практикантів, які мають вивчати та узагальнювати досвід фахівця-новатора.	
3	Спланувати роботу групи (студента): - діагностика та оцінка досвіду; - скласти список літератури з питань досвіду роботи викладача з дітьми ЗПР; - скласти картотеку журнальних та газетних статей з теми досвіду роботи;	
4	З метою вивчення передовий педагогічного досвіду роботи вчителя музики: - відвідати уроки в класі, де навчаються діти із ЗПР; - відвідати позакласні та позашкільні виховні заходи, що проводить з означеною групою дітей вчитель; - систематично протягом вивчення перспективного досвіду вести щоденник своїх спостережень, де слід розкривати основні аспекти реалізації досвіду; - виготовити дидактичні та методичні матеріали, які характеризують роботу соціального працівника (соціального педагога, реабілітолога та ін.); - описання досвіду (або відновлення за формою документів, свідків та ін.), спираючись на фактичний матеріал та його систематизацію.	
5	Теоретико-методичний аналіз документації, яку веде фахівець (плани роботи, програми, журнали тощо)	
6	Допомогти фахівцю-новатору в узагальненні досвіду, підготувати та видати методичні рекомендації, які присвячені досвіду роботи фахівця: - зразки планування роботи (підрозділу, кабінету, керівника та ін.); - матеріали, що розкривають досвід роботи.	
7	Узагальнення та рекомендації, пов'язані з виявленням факторів, які обумовили успіх.	

4. Розробка структури моделі досвіду та плану і методики впровадження – це один із найскладніших етапів, який потребує подолання протиріччя між вимогами сучасної науки та передовою практикою. І разом з тим, модель має бути доступною для реалізації, щоб її змогли впро-

---

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

вадити конкретний фахівець чи колектив, який володіє певними професійними можливостями. Розробка структури моделі закінчується створенням схеми, алгоритму дій, структурних елементів, які мають обґрунтувати актуальність досвіду (провідної ідеї, технології та ін.) і мають бути оформлені у вигляді науково-методичних рекомендацій, спрямованих на впровадження означених у моделі досвіду ідей та проектів.

Для подальшого використання та впровадження передового досвіду у масову практику соціальної роботи, важливе значення мають його опис і розробка науково-методичних рекомендацій. В описі слід всебічно розкрити наступні питання:

- повна назва соціального закладу (відділу) соціального захисту;
- тема досвіду;
- відомості про автора досвіду (адреса досвіду);
- рік оформлення досвіду;
- перелік документів, що супроводжують матеріали;
- актуальність обраної теми;
- алгоритм або технологія діяльності;
- умови ефективності досвіду;
- взаємозв'язок із сучасними науковими дослідженнями.

В описі слід акцентувати увагу на дослідженні проблеми та розробці провідної ідеї досвіду. Особлива увага спрямовується на розкриття доказів та фактів, а також закономірностей, на які спирається досліджуваний матеріал. Основне призначення узагальнення – створення реальної картини досвіду, показ конкретних зразків напрацювань та здобутків у соціальній роботі.

Доцільно продемонструвати, за яких умов найефективніше можна застосовувати даний досвід, якими знаннями та вміннями мають користуватися соціальні працівники, щоб ними оволодіти. Суттєво посилити обстеження опису технології досвіду та опис виявлених труднощів та можливих негативних наслідків.

Констатувальний та діагностувальний експерименти. Перш ніж розпочинати експеримент, дослідник має визначитися з метою і завданнями які будуть поставлені перед експериментальним дослідженням. В залежності від характеру завдань, які вирішуються, за своєю суттю експеримент може бути констатувальним, діагностувальним чи формувальним. Враховуючи те, що курсова робота за своїм призначенням та обсягом не дає можливості проводити повноцінний формувальний експеримент, ми основну увагу приділимо констатувальному та діагностувальному експериментам.

Констатувальний експеримент – використовується для перевірки певних припущень. “У процесі цього експерименту констатується наявність певних зв'язків між впливом на об'єкт дослідження і результатом, виявляється наявність певних фактів” [3, с. 72].

Діагностувальний експеримент спрямований на вивчення стану й можливостей розвитку тих процесів, що досліджуються. Психолого-педагогічна діагностика – це ні що інше, як визначення якісних та кількісних параметрів тих об'єктів, що вивчаються на підставі прийнятих критеріїв та їх показників, на підставі стандартизованих методик, а також нових розроблених у процесі дослідження. Діагностувальним експеримент стає тоді, коли дослідник ставить за мету виявити стан або рівень сформованості якогось явища (рівень реабілітації, адаптації, емпатії та ін.), тому на рівні діагностувального експерименту обов'язковим є розробка критеріїв, їх показників та рівнів, а також підбір методик вимірювання явища, що досліджується. Діагностувальний експеримент показує лише стан досліджуваного об'єкту, наприклад, рівень соціалізації школярів, схильність до творчості, сформованість виховного колективу та ін. Отримані дані можуть стати основою для дослідження внутрішніх механізмів, які стали підґрунтям для прояву вказаних особистісних особливостей.

На діагностувальному етапі експерименту, особливу увагу слід звернути на визначення методики вимірювання та прийняття системи фіксування та обробки отриманих результатів. Мета обраної методики – це систематизація всіх отриманих цифр, їх класифікація та аналіз. Результати експерименту мають бути оформлені у вигляді таблиць, графіків, формул, діаграм, які дозволять наочно показати отримані результати, співставити їх з попередніми.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Висновки. Отже, для того, щоб курсова робота стала сходинкою на шляху молоді людини до світу науки, потрібно чітко спланована технологія поступового занурення студента в наукову діяльність. Представникам професорсько-викладацького складу потрібно скеровувати студентів на використання бази практик для проведення експериментальної частини курсової роботи. На нашу думку, робота має бути побудована таким чином, щоб починаючи з першої курсової роботи і включно до написання кваліфікаційної роботи відбувалося поступове звуження теми дослідження й поглиблене вивчення обраного напрямку.

Література

1. Букач М. М. Основи наукових досліджень у соціальній роботі / М. М. Букач, Т. С. Попова, Н. В. Клименюк - Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2009. - 282 с.
2. Семенов О. Організація науково-дослідної роботи студентів філологічних факультетів педагогічних університетів / О. Семенов – Київ – Глухів: ІППП ІПН України, ГДПУ, 2002. – 95 с.
3. Папковская П. А. Методология научных исследований / П. А. Папковская – Минск: Информпресс, 2002. – 171 с.